

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-7-71-57>

УДК 801.6

Манько Р.М.старший викладач кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка**Іваночко Г.О.**доцент кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка**Григорчук В.О.**студентка філологічного факультету
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ДІЕСЛІВНА СИНОНІМІЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РУХУ В ЗБІРЦІ АДАМА МІЦКЕВИЧА «КРИМСЬКІ СОНЕТИ»

Анотація. Проаналізовано дослідження на обрану тему та словники польської синонімії. Досліджено роль синонімів в урізноманітненні мовлення та збагачення лексичного складу мови. Доведено, що хоча синонімія належить до добре вивчених проблем в мовознавстві, між польськими мовознавцями немає одностайної думки щодо визначення і дефініції синонімів. Способи їх розуміння залежать від еволюції лінгвістичної рефлексії і від вибору певної концепції слів теорії. Поділ на групи та підгрупи близькозначних слів говорить про розвиток польської мови, її неоднорідність та багатство, можливість створення нових синонімічних зв'язків. Виявлено, що незважаючи на докладний поділ синонімів, межі між групами є умовними і можуть стиратися. Для того, аби слова виступали в одному синонімічному ряді, не обов'язково, щоб вони мали спільний корінь. З'ясовано схожість тематичних груп у польській та українській синонімії (діалектизми, професіоналізми, жаргонізми і т. д.). Доведено, що у художньому стилі синоніми застосовуються для урізноманітнення викладу, уникнення монотонності та повторів. Їх функція естетично-зображальна. У художній мові найпоширеніші емоційно-експресивні синоніми. Їх вплив на суттєве сприйняття посилюється шляхом авторських семантичних неологізмів, тропічних вживань, звукопису та інших літературних прийомів. Розглянуто синонімічні ряди дієслів у збірці Адама Міцкевича «Кримські сонети». Простежено, що найчисленнішими у збірці є дієслова на позначення руху, стану людини («дивитися», «чути», та «говорити») та дієслова, які вказують на тривалість дії (тривалий процес або одноразова дія). Дієслова на позначення руху додають оповіді динамічності, роблять пейзаж живим, створюють зорові ефекти в уяві реципієнта.

Ключові слова: синонімічний ряд, дієслова, реципієнт, стан людини, процес лексика, стилістика, поезія.

Manko Ruslana, Ivanochko Hanna, Hryhorchuk Viktoria

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

VERBAL SYNONYMY ON DENOTATION OF MOTION IN COLLECTION «CRIMEAN SONNETS» BY ADAM MICKIEWICZ

Summary. The given article deals with analysis of the research on a select theme and dictionaries of Polish synonymy. The role of synonyms in diversity speech and enriching of lexical composition of language are investigated. It is proven that although synonymy belongs to the well-studied problems in linguistics, there is not a unanimous idea between the Polish linguists in relation to determination and definition of synonyms. The ways of their understanding depend on the evolution of linguistic reflection and from the choice of certain conception of words of theory. A division on groups and sub-groups of words with close meaning points out development of the Polish language, its heterogeneity and richness, possibility to create new synonyms connections. It is discovered that despite the detailed division of synonyms, confines between groups are conditional and can be obliterated. In order to the words stand in one synonyms row it is not necessary to have a common root. The similarity of thematic groups in the Polish and Ukrainian synonymy is found out (dialects, professionalisms, jargons, etc.). It is shown that synonyms are used for presentment diversity in the fiction style and to avoid of monotony and repetitions. Their function is aesthetical and descriptive. The most widespread synonyms in language of fiction are emotionally expressive synonyms. Their influence on substantial perception increases by author's semantic neologisms, tropes using, sound writing and other literary things. The synonyms rows of verbs are considered in collection «Crimean sonnets» by Adam Mickiewicz. It is traced the most numerous in collection are verbs on denotation of motion, person condition («to look», «to hear» and «to talk»), and verbs which specify duration of action (long process or disposable action). Verbs on denotation motion add dynamic to description, do landscape living, and create visual effects in imagination of recipient.

Keywords: synonyms row, verbs, recipient, person condition, process, vocabulary, stylistics, poetry.

Постановка проблеми. Останніми десятиріччями поживалося вивчення лексичного складу художніх творів. Дослідники багато уваги приділяють вивченню лексичних синонімів, антонімів, омонімів та інших стилістичних засобів, їх складу та функціям у творах письменників.

Для кожного письменника важливо уміло по-слуговуватись синонімією. Їх вживання робить мовлення виразнішим і значеннєво багатшим, вони сприяють чіткішому окресленню висловленої мовцем думки.

Явище синонімії найширше та найкраще представляє лексичне багатство мови та є

невичерпним джерелом стилістики. Без використання синонімів мова стає кучою, бідною та нецікавою.

На жаль, в силу своєї нелюбові до читання літератури, а я наслідок, малого словникового запасу, люди все рідше й рідше використовують у своїй мові синоніми. Особливо це стосується молоді, яким читання соціальних мереж замінюють книги. Тому я вважаю, що дослідження синонімії є актуальним, щоб показати багатство кожної мови, зокрема й польської, і зацікавити людей до читання художньої літератури. Вчитель повинен приділяти багато уваги лексичним засобам мови, аби викликати в учнів бажання вивчати та популяризувати її. Найкраще у цьому допоможуть твори художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням синонімів займалися такі польські мовознавці, як: С. Скорупка, М. Банько, Р. Пшибилська, Г. Саткевич, А. Марковський, Є. Гроджінський, М. Скажинський, Й. Токарський, А. Вежбіца, М. Гроховський та інші.

Мацей Гроховський у 1982 році в м. Торунь видає працю – нарис лексикології та лексикографії, у якій зокрема досліджує семантичні зв'язки між лексичними одиницями (синонімія, гіпонімія, антонімія та конверсія). Він пише про те, що: «Термін «синонімія» вживається досить часто не тільки для назв відношень між рівнозначними виразами, але теж як назва відношень між близькозначними виразами...»¹ [3, с. 72].

У «Працях філологічних» з 1998 року Алісія Нагурко поділяє синонімію на контекстну та ситуаційну, тобто вважає, що деякі слова можуть виступати синонімами лише у певному контексті або у певній ситуації, окремо позначаючи абсолютно різні поняття. У 2004 році у співавторстві Лажінського та Букгардта видає «Дистинктивний словник синонімів», поєднує функції словника та мовного посібника. Всеосяжний граматичний опис доповнює інформацію про типові асоціації, які викликають слова і багатий матеріал автентичних цитат з декількох сотень книг і газет.

Ще у 70-х роках ХХ століття Станіслав Скорупка представив «Словник синонімів», який є «близьким до ідеалу». В такому словнику ми можемо знайти: не тільки синонімічні вирази, але також фразеологічні зв'язки, які їм відповідають; короткі, але докладні дефініції кожного синоніму; приклади застосування синонімів в контексті; посилання на пов'язані синонімічні групи.

На думку Алли Кравчук, яка також спробувала розділити синоніми у різні групи, визначити їх функції та проблеми дефініції, розв'язання цих питань є у «Словнику польських синонімів» за редакцією Зофі Кужової та «Дистинктивному словнику синонімів» Алісії Нагурко, Марка Лажінського та Ганни Букгардт [1, с. 95].

Отож, можна зробити висновок, що дослідники польської синонімії відвели лексичним засобам допоміжну роль, яка полегшує опис значення слова.

Дослідження польської синонімії мають багату традицію в історії польського мовознавства.

Важливість вивчення синонімів виникає з того, що вони є фундаментальним елементом повсякденної мови:

Польська дослідниця Алісія Нагурко зазначає: «Синонімія разом з полісемією є характерною, дефініційною властивістю повсякденної мови. Обидві ті риси відрізняють її від штучних мов. Те, що було б вадою тих останніх, є перевагою мови як предмета лінгвістики, роблячи її спроможною до переступання власних можливостей, хоча б через метафоризацію, парафразу, діатезу і тому подібне» [5, с. 330].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоч синонімія належить до добре вивчених проблем в мовознавстві, між польськими мовознавцями немає одностайної думки щодо визначення і дефініції синонімів. Способи їх розуміння залежать від еволюції лінгвістичної рефлексії і від вибору певної концепції і теорії.

Творчістю Адама Міцкевича цікавилися Іван Франко, Тарас Шевченко, Петро Куліш, Левко Боровиковський, Микола Костомаров, Максим Рильський, які були першими із перекладачів творів Адама Міцкевича українською мовою. Беззаперечно, чільне місце у цьому ряді займає Петро Гулак-Артемівський, який познайомив українського читача з твором «Пан Тадеуш».

«Країна розкоші прослалась наді мною, вгорі – блакить ясна, тут – лиця чарівні», – писав про Україну видатний польський поет Адам Міцкевич, якого Іван Франко назвав «найбільшим поетом польської нації і одним із найгеніальніших людей, яких видало людство».

Перебування поета в українському Криму було переломним моментом, після якого і виходять друком «Кримські сонети». Співвітчизник Міцкевича, Маурицій Мохнацький назвав збірку «новим поетичним відкриттям».

Мета нашого дослідження – вивчення дієслівної синоніміки та синонімічних рядів творів Адама Міцкевича зі збірки «Кримські сонети».

Виклад основного матеріалу дослідження. Слова можуть не завжди бути в синонімічному зв'язку між собою. Це залежить від контексту, у якому вони вживаються. Слово є відкритою формою і може набувати нових значень та втрачати попередні, воно може вступати у нові синонімічні ряди або створювати свої.

Алла Кравчук виділила основні групи синонімів за їхніми ознаками:

Синоніми, які відрізняються змістом: у рівні інтенсивності риси (інтенсифікаційні синоніми); у значенневих відтінках.

Синоніми, які різняться стилістичним забарвленням: синоніми з різним емоційним характером, який завжди ставиться в опозицію до нейтрального виразу; так звані стильові синоніми, тобто ті, які належать до різних стилів мови; синоніми, які є поширеними у різних групах мовців; територіальні синоніми, де в опозиції до загальнопольського виразу протиставляється діалектизм чи регіоналізм; хронологічні синоніми, де сучасному виразу є відповідник із розряду застарілих [1, с. 94].

З огляду на зовнішню будову, синоніми діляться на дві групи: різнокореневі синоніми –

¹ Тут і далі – переклад цитат з польської мови – авторів статті – Р. М. та В. Г.

це ті, які не є зв'язані словотвірно, а отже мають зовсім іншу будову; спільнокореневі синоніми (однокореневі) – це лексичні одиниці, які поєднані з словотвірно – етимологічного погляду, тобто такі, які походять від одного й того ж виразу, але можуть відрізнятися емоційним забарвленням, яке вносять форманти.

Така кількість груп та підгруп близькозначних виразів говорить про розвиток польської мови, її неоднорідність та багатство, можливість створення нових синонімічних зв'язків. Та незважаючи на докладний поділ синонімів, межі між цими групами є умовними і можуть стиратися. Для того, аби слова виступали в одному синонімічному ряді, не обов'язково, щоб вони мали спільний корінь.

Роль синонімії в історичному розвитку лексики і її системної організації нині вважається незаперечною і суттєвою. Вона проявляється в процесах конкуренції, диференціації, а також аналогії синонімів. Синонімія, безсумнівно, є однією з найважливіших семантичних відносин, які організують лексику, створюючи лексичну карту мови.

Часто виділяють часткові синоніми – слова, в яких загальні риси являють собою лише частину всіх ознак. Якщо слова в діапазоні не відрізняються за семантичними ознаками, а також повністю взаємозамінні в контексті, то їх можна назвати абсолютними синонімами.

Стилістичні синоніми (еквіваленти) – це пари слів, які за характером різних типів (емоційний, хронологічний, територіальний) з'являються в різних варіантах мови і зазвичай залишаються, якщо використовують фонологічні формулювання, в додатковому розподілі; їхня конвертованість у контекстах зазвичай неможлива без порушення стилістичної узгодженості (однорідності) тексту.

Формальні синоніми утворюють пари найчастіше семантично і стилістично різні, але диференційовані граматично або лексично, наприклад, слова, формально належать до категорії різних частин мови або слова і фрази.

Використання синонімів є неоднорідним. Наприклад, люди різних професій складатимуть зовсім різні синонімічні ряди, надаючи їх членам емоційного забарвлення (порівняйте сленг студентів, медичну термінологію та, наприклад коментар до футбольного матчу).

Аналізуючи «Словник польської мови», під редакцією Вітольда Дорошівського, Анджея Марковський зробив висновок, що 1/3 синонімічних рядів утворюють іменники, на другому місці – прикметники, після яких йдуть дієслова і невелику частину становлять прислівники [2, с. 5].

Синонімічний ряд слів є дуже багатим, тому аби уникнути недоречного їх використання, потрібно знати те, як правильно послуговуватися синонімами і де їх можна вживати. Уміле й доречно використання синоніміки – один з найважливіших показників майстерності письменника, публіциста оратора.

Найменше синонімія використовується у науковому та офіційно – діловому стилях. Це зумовлено бажанням уникнути двозначності фраз та конкретизації оповіді. Тексти наукової літератури та офіційно – ділового стилю насичені різ-

ною термінологією, до якої важко дібрати синоніми, які повністю відповідатимуть терміну і не змінюватимуть значення тексту.

Найбільше синонімів можна знайти у художньому, розмовному та публіцистичному стилях, де вони служать для широко опису дійсності, привертання уваги та емоційного навантаження.

Для позначення руху автор використовує такі дієслова: *wpłynąć, nurzyć się, brodzić, omijać, zapadać, wshodzić, jechać, snuć się, rozciągać, zrywać, łączyć, wyciągać, biegać, wznosić się, lecieć, padać, iść, żeglować, minąć, przeskakiwać, wdzierać się, padać, przelatywać, opuszczać, odwrócić, stać, przejść, rozchodzić się, skakać, kołysać, uciekać, ukłekać.*

Серед цього ряду можна виділити нейтральні слова *iść* / йти («*Wstąpił geniusz śmierci i szedł do okrętu, / Jak żołnierz, szturmujący w połamane mury*» [4, с. 4]) та *jechać* / їхати («*Że słyszałbym głos z Litwy. – Jedźmy, nikt nie woła!*» [4, с. 3]).

Слова *wznosić się* / підійматися та *lecieć* / летіти позначають момент польоту: «*Wznosi kark, zdeptał fale, i skroś niebios leci...*» [4, с. 4].

Деякі слова на позначення руху означають рух з одного боку в інший: *nurzyć się* / зануритися («*Wóz nurza się w zieloność i jak łódka brodzi...*» [4, с. 2]), *skakać* / скакати («*Ja skaczę, ty z gotowym biczem i ostroga...*») і *kołysać* / колисати.

Дієслова на позначення руху додають оповіді динамічності, роблять пейзаж живим, створюють зорові ефекти в уяві реципієнта.

Ліричний суб'єкт іде через степ, так би мовити, вимушено мандрує, тому використання дієслівних синонімів на позначення руху є доречним, аби описати мандрівку, як акт постійного переміщення у просторі.

Дієслова на позначення руху також викликають у нас слухові асоціації: наприклад коли вуж своїми слизькими грудьми ковзає по траві, ми відразу чуємо шум трави, а коли ліричний суб'єкт іде на возі, ми чуємо скрип старих коліс.

На позначення стану людини Адам Міцкевич використовує такі дієслова: *słyszecь, drzemieć, śmieć się, bujać, tchnąć, pisać, wołać, usnąć, rozmawiać, zbudzić się, pozwalać, spać, czekać, szumieć, przeglądać się, mówić, całować, wabić, kochać, pamiętać, widzieć.*

У збірці «Кримські сонети» найбільше використано дієслівних синонімів до слова «говорити»: *wołać* / кликати («*Że słyszałbym głos z Litwy. – Jedźmy, nikt nie woła!*» [4, с. 7]), *rozmawiać* / розмовляти («*Podróźni często przy twym rozmawiają grobie...*» [4, с. 7]), *mówić* / казати («*Mówi do serca głosem, tajemnym dla ucha*» [4, с. 9]), *szumieć* / шуміти («*Rannym szumi namazem niwa złotokłosa*» [4, с. 9]).

Слово «*wołać*» – акт того, що людина підвищує голос і когось кличе; «*rozmawiać*» – розмова двох об'єктів (не обов'язково людей); «*mówić*» – монолог однієї людини, «*szumieć*» – створення шуму, нерозбірливі звуки.

Як не дивно, у циклі «Кримські сонети» автор за допомогою дієслів описав всі стадії сну: *drzemieć* / дримати («*Żagle, na kształt chorągwi gdy wojnę skończono, / Drzemią na masztach nagich*» [4, с. 9]), *usnąć* / заснути («*Usypiam pod skrzydłami ciszy i ciemnoty*» [4, с. 10]), *budzić* / будити («*Wtem budzą mię rażące meteoru błyski*» [4, с. 10]), *spać* / спати («*Ziemia śpi, mnie snu nie ma*» [4, с. 8]).

Використання дієслівних синонімів на позначення стану людини в цій збірці є логічно

виправданам, адже всі поезії циклу об'єднані однією темою – страхом перед невідомістю і тугою за рідним краєм.

Висновки даного дослідження. Дієслова у збірці Міцкевича надають динамізму оповіді, оживлюють природу, роблячи її не просто тлом для внутрішніх переживань вигнанця з рідного краю, а ще однією дійовою особою, яка шумить, розмовляє, грізно та зрадницьки мовчить.

Отже, використання синонімів та інших лексичних засобів дуже важливе. Воно не дає вмерти мові, постійно збагачує її, адже кожного дня мовці складають все нові й нові синонімічні

ряди. Зокрема, поети, які вводять в літературний обіг неологізми. Використання синонімів робить мову живою та слугує для легшого та ширшого опису реальності.

Відповідно, щоб збагачувати своє щоденне мовлення синонімами та іншими лексичними засобами, потрібно читати твори художньої літератури, наукові тексти та публіцистичні статті. Щоб збагачення власного мовного запасу не було монотонним, цікавіше буде робити це за допомогою текстів художньої літератури, які допоможуть також переосмислити дійсність, інтелектуально та духовно збагатитись.

Список літератури:

1. Кравчук А. Лексикологія і культура польської мови: У 2 т. Т. 1: Лексикологія, фразеологія, лексикографія : Підручник для вищих навч. Закладів. Київ : Фірма «ІНКOS», 2011. 328 с. (польською мовою). С. 93–106.
2. Doroszewski W. Elementy leksykologii i semiotyki. Warszawa, 1970. 319 s.
3. Grochowski M. Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne. Toruń, 1982. S. 71–80.
4. Mickiewicz Adam. Poezje, tom 2, Wiersze z lat 1825–1855 (Pieśni – Sonety – Poezje patriotyczne, religijne i filozoficzne – Wiersze okolicznościowe – Bajki), wstęp i układ Józefa Kallenbacha, objaśn. zaopatrzył Jan Bystrzycki, Krakowska Spółdzielnia Wydawnicza, wyd. 2. popr., druk W. L. Anczyca, Kraków 1928. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/sonety-krymskie.pdf> (дата звернення: 20.04.2019).
5. Nagórko A. Synonimia kontekstowa i sytuacyjna. Implikacje leksykograficzne. [W:] «Prace Filologiczne», 1998. T. XLIII. S. 327–339.

References:

1. Kravchuk A. (2011). Leksykologiya i kultura polskoyi movi: U 2 t. T. 1: Leksykologiya, frazeologiya, leksikografiya : Pidruchnik dlya vischih navch. Zakladiv. Kyiv : Firma «INKOS». 328 s. (polskoyu movoyu). S. 93–106.
2. Doroshevs'kyi V. (1970). Elementy leksykolohiyi ta semiotyky. Varshava. 319 s.
3. Hrokhovs'kyi M. (1982). Konspekt leksykolohiyi ta leksykohrafiyi. Synkhronizovani pytannya. Torun. S. 71–80.
4. Mitskevych Adam. Poezje, tom 2, Virshi 1825-1855 rr. (Pisni – Sonety – Poeziyi, patriotychni, relihiyni ta filosof's'ki – Vitaľni virshi – Kazky), vstup ta aranzhuvannya Yuzefa Kalenbakhha, poasnennya. postachaye Yan Bystrzhyts'kyi, Vydavnytstvo «Krakivs'ka Spalka», opubl. 2. vypravlennya, druk W. L. Anczyca, Kraków 1928. URL: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/sonety-krymskie.pdf> (accessed: 20.04.2019).
5. Nahurko A. (1998). Kontekst i sytuatyvna synonimiya. Leksykohrafichni naslidky. [V:] «Filolohichni pratsi». T. XLIII. S. 327–339.